

Eindscriptie Onderzoeksseminar III

Eurosceptis in de regeringsformatie tijdens
de onderhandelingen over het Plan-Beyen

*Hoe de Nederlandse regering stond tegenover verdere politieke of economische
integratie, supranationalisme en uitbreiding van Europa in het begin van de
jaren vijftig*

Miranda van Vuuren
Studentnummer: 3125114
Universiteit Utrecht
11 januari 2010

Inhoudsopgave

Voorblad	1
Inhoudsopgave	2
Hoofdstuk 1	
Inleiding	3
§ 1.2 Operationalisering	5
Hoofdstuk 2	
De hoofdrolspelers tijdens het Plan-Beyen	7
Plan-Beyen	9
§ 2.1 Pro- en anti-Europese geluiden tijdens het Plan-Beyen	10
Beyen en Mansholt vóór Europa	11
Drees de scepticus	13
Deelconclusie	15
Hoofdstuk 3	
Europa uitbreiden of zo klein mogelijk houden?	17
Een intergouvernementele of toch een supranationale koers	18
Deelconclusie	20
Hoofdstuk 4	
De keuze voor politieke of economische integratie	21
Politieke integratie	21
Economische integratie	22
Deelconclusie	25
Hoofdstuk 5	
Euroseptische en euro-enthousiaste politieke partijen tijdens het grondwetreferendum van 2005	26
§ 5.1 Standpunt van de politieke partijen met betrekking tot de grondwet en verbreding van de Europese Unie	28
Hoofdstuk 6	
Conclusies van het historisch onderzoek	31
Hoofdstuk 7	
Relevantie voor het huidige debat over eurosceptis	33
Bibliografie	34

Hoofdstuk 1

Inleiding

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog lag Nederland in puin. Zowel op economisch als sociaal gebied. 'Dit nooit meer', was een veel gehoorde uitspraak in het begin van de jaren vijftig, toen iedereen het oorlogsverleden beetje bij beetje ging verwerken. Er moest naar de toekomst worden gekeken. Samenwerking op allerlei gebieden werd noodzakelijk geacht, om de uitbraak van een volgende oorlog te doen voorkomen. Tussen het eind van de Tweede Wereldoorlog en de jaren zestig ontstonden er daardoor steeds meer ideeën voor samenwerking in Europa. Deze ideeën ontstonden op economisch, politiek, militair en sociaal gebied en legden de basisstenen voor de Europese Unie zoals we die hedendaags kennen. Namen als Adenauer, Monnet, Schuman en Pleven mogen niet in het rijtje van de *founding fathers* ontbreken. In Nederland heeft Johan Willem Beyen, Minister van Buitenlandse Zaken van 1952 tot 1956, een grote, vaak ondergewaardeerde bijdrage geleverd aan het Europese integratieproces. Anjo Harryvan zegt het volgende over hem: 'Beyen, the Netherlands' Foreign Affairs Minister (...), [was] responsible for much of the country's diplomatic successes at the European negotiation tables during the 1950's (...)' ¹ Het Plan-Beyen, dat bestond uit een douane-unie en economische samenwerking, heeft via de conferentie van Messina een grote rol gespeeld in de totstandkoming van de Europese Economische Gemeenschap.

Tegenover de pro-Europese ideeën van Beyen en de euforische stemming die er heerste onder politici en topambtenaren, waren er in de beginjaren van het Europese integratieproces ook tegengeluiden te horen. Vooral op het gebied van politieke samenwerking in Europees verband was niet iedereen ervan overtuigd dat het voordeel voor Nederland zou opleveren. Harryvan e.a. stellen in hun boek *Voor Nederland en Europa* dat het Ministerie van Buitenlandse Zaken zeer terughoudend was, vaak zelfs afkeurend ten opzichte van de initiatieven voor politieke samenwerking en integratie in Europa. Harryvan constateert verder dat dit voor de economische betrekkingen precies het tegenovergestelde gold. Door de naoorlogse economische situatie was het in het nationale belang dat Nederland zich aansloot bij Europese economische samenwerking. ²

Harryvan toont hier aan dat de regering in de jaren vijftig afkeurend stond tegenover het Europees integratieproces, vooral op het gebied van politieke eenwording. Deze bevindingen zijn in tegenstelling tot de argumenten die Robert Harmsen aandraagt. Harmsen is namelijk van mening dat eurosceptis in de Nederlandse regering een nieuw fenomeen is. Volgens hem is Nederland, in tegenstelling tot wat Harryvan beweert, door de jaren heen altijd een voorstander geweest van het Europese integratieproces. 'The Netherlands has long been regarded

¹ Anjo G. Harryvan, *In pursuit of influence. Aspects of the Netherlands' European policy during the formative years of the European Economic Community, 1952-1973* (diss. EUI, Florence 2007) 29.

² Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.) *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europebeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001) 18.

as one of the most enthusiastic supporters of further integration amongst the European Union's member states.'³ Recentelijk is er volgens Harmsen een groter wordende kritische toon te bespeuren in Nederland ten opzichte van het Europese integratieproces. 'Yet, particularly from the mid-1990's onwards, a growing number of critical voices have also been heard. (...) Recent years have seen the emergence of a markedly more critical discourse in the Netherlands as regards the European integration.'⁴ De kritiek ten opzichte van Europa is volgens Harmsen begonnen rond 2002 met de opkomst van eurosceptische politici als Fortuyn en Bolkestein. De kritiek richt zich vooral op het feit dat de Europese Unie een superstaat wordt en dat Nederland veel meer moet betalen ten opzichte van andere lidstaten. Ook de implicaties voor Nederland die zullen volgen door uitbreiding van de EU geven aanleiding tot debat. Kees Versteegh sluit zich eveneens aan bij de conclusie van Harmsen dat eurosceptis een nieuw fenomeen is in de Nederlandse geschiedenis. 'Immers, de eurosceptis kreeg een sterke impuls in 2004, (...). Dat was het jaar van de "Big Bang" waarbij tien landen tegelijk als lid werden toegelaten en de EU klaar was om met Turkije te gaan onderhandelen over een toekomstig lidmaatschap.'⁵ Ook Jozef de Beus stelt dat waardering voor de Europese Unie de laatste jaren is afgenomen. 'Daarnaast constateren enkele studies echter een zekere daling van de waardering van de EU sinds het begin van de jaren negentig.'⁶

Dat eurosceptis in de Nederlandse regering een nieuw fenomeen is en opgekomen rond 2004, is niet in overeenstemming met de al eerder genoemde argumenten die Harryvan aanhaalt. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken was zeer terughoudend ten opzichte van de initiatieven voor politieke samenwerking en integratie in Europa. Harryvan is verder van mening dat door het ministerschap van Beyen de Nederlandse koers veranderde van een intergouvernementele naar een meer supranationale richting. Voor kleinere lidstaten zijn de belangen het best gewaarborgd door het overdragen van de nationale soevereiniteit.⁷ Ook Bloemen stelt in zijn boek *Het Benelux-effect* dat de Nederlandse regering alleen economische samenwerking wilde, en liever geen politieke eenwording in Europa. Dit blijkt uit het volgende: het kostte Beyen, die zelf grote voorstander was van politieke integratie, 'grote moeite (...) het kabinet tot het volgen van het door hem uitgestippelde beleid te bewegen. Voor het kabinet was eigenlijk alleen economische integratie de moeite van het overwegen waard.'⁸ Ook Beyens biografie W.H. Weenink geeft aan dat het Beyen moeite kostte de regering te overtuigen van zijn plannen: 'Zowel binnenlands - in het kabinet - als met zijn Europese collega's voerde Beyen een blijvend en taai gevecht. In eigen land kostte het hem vooral moeite Drees

³ Robert Harmsen, 'Eurocepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent', In: *European Studies. An interdisciplinary series in european culture, history and politics* (Amsterdam 2004) 99-126, aldaar 100.

⁴ Robert Harmsen, 'Eurocepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent', aldaar 99-100.

⁵ Kees Versteegh, 'Tut tut, hoh ho. De wortels van de vaderlandse afkeer van de EU', in: *NRC*, recensie Hans Vollaard en Bartho Boer (red.): *Euroceptis in Nederland* (2005).

⁶ Jozef W. de Beus en Jeannette Mak *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009) 21-22.

⁷ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001) 20.

⁸ E.S.A. Bloemen (red.) *Het Benelux-effect: België, Nederland en Luxemburg en de Europese integratie, 1945-1957* (Amsterdam 1992) 6.

aan zijn kant te houden.⁹ Uit het voorgaande blijkt dat er niet alleen de laatste jaren eurosceptische politici opgekomen zijn, maar dat er ook al in de jaren vijftig een kritische toon ten opzichte van uitbreiding en verdere samenwerking in Europa te bespeuren was. Is het mogelijk dat eurosceptis geen nieuw fenomeen is, maar dat er in de jaren vijftig ook al eurosceptische geluiden te horen waren? De onderzoeksvraag die centraal zal staan is: *In hoeverre was er sprake van eurosceptis in de Nederlandse regeringsorganisatie ten tijde van de onderhandelingen over het Plan-Beyen?* Daarbij zal verder worden ingegaan op de vraag hoe de Nederlandse regering stond tegenover verdieping en/of uitbreiding van Europa. Was zij voorstander van een groot of toch een klein Europa? En wat was haar mening ten opzichte van het aanvaarden van een intergouvernementele of een supranationale koers? Ook de keuze voor politieke of economische samenwerking zullen aan bod komen. Daarbij zullen de standpunten van politici en politieke partijen afzonderlijk behandeld worden. De voorstanders van verdere Europese integratie, zoals Beyen en Mansholt zullen tegenover de tegenstanders worden geplaatst. Minister-president Drees vond het niet nodig dat Europa een supranationale koers moest gaan varen. Hoe was het mogelijk dat Beyen het kabinet toch overtuigde van zijn standpunten voor verdere economische samenwerking? Dit onderzoek zal een ander licht werpen op de algemene aanname dat eurosceptis in de Nederlandse regering een nieuw fenomeen is, zoals Harmsen en De Beus stellen. Dit is in tegenstelling tot Harry van die concludeert dat er ook al anti-Europese geluiden te horen waren in de jaren vijftig. Deze tegenovergestelde bevindingen zullen nader onderzocht worden, daarbij gebruik makend van onder andere een aantal biografieën van de hoofdrolspelers en notulen van de ministerraad tijdens de onderhandelingen over het Plan-Beyen.

§ 1.2

Operationalisering

Dit onderzoek over eurosceptische geluiden in de Nederlandse regering tijdens de onderhandelingen over het Plan-Beyen zal toegespitst worden op diverse dimensies. Allereerst zal worden gekeken welke pro-Europese en eurosceptische geluiden er tijdens het Plan-Beyen te horen waren. Daarbij zullen de argumenten van prominente figuren uit de Nederlandse regering met een pro-Europese en eurosceptische houding aan bod komen. In hoofdstuk drie zal het standpunt van de Nederlandse regering tegenover verdieping en verbreding besproken worden. Wilde de regeringsformatie Europa behouden bij de Zes landen waaruit de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal bestond, of wilde ze toch liever een groot en sterk Europa, uitgebreid met meerdere landen? In datzelfde hoofdstuk zal de houding van de Nederlandse regering met betrekking tot het doorvoeren van een

⁹ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 334.

intergouvernementele of een supranationale koers aangehaald worden. Ten slotte zal met archiefonderzoek de standpunten van de regering tijdens het Plan-Beyen en van prominente politici afzonderlijk verduidelijkt worden. In het vierde hoofdstuk zullen de standpunten van de Tweede Kamer met betrekking tot politieke en economische integratie aan de orde komen. Al deze vragen zullen beantwoord worden voor de periode waarin de onderhandelingen voor het Plan-Beyen in volle gang waren. Er is voor het jaar 1953 gekozen omdat Beyen daarin een grote bijdrage heeft geleverd aan het Europese integratieproces. Nadat de Fransen de Europese Defensie Gemeenschap verwierpen, kwam het Europese integratieproces in een impasse. Door het Plan-Beyen kreeg het proces voor verdere economische samenwerking weer meer mogelijkheden. Uiteindelijk leidde zijn plan via de Conferentie van Messina tot het tot stand komen van de Europese Economische Gemeenschap. In hoofdstuk vijf zal een actueel onderwerp aan de orde komen, namelijk het grondwetreferendum van 2005. Omdat Harmsen stelt dat rond deze periode het euroscepticisme in Nederland onder politici erg toenam, is 2005 als uitgangsjaar gekozen. Daarbij zal onderzocht worden hoe politici en politieke partijen stonden tegenover het grondwetreferendum. Wie waren er pro-Europees en welke partijen waren uitgesproken eurosceptisch? Ook zal het standpunt van de regering met betrekking tot verbreding of verdieping van de Europese Unie worden toegelicht. In het zesde hoofdstuk zal een uitgebreide conclusie gegeven worden van het hele historische onderzoek. Kan er daadwerkelijk gesteld worden dat er in de jaren vijftig eurosceptische geluiden te horen waren? Zo ja, wat heeft dat voor gevolgen voor de bewering dat er pas de afgelopen jaren eurosceptis in de Nederlandse regeringsformatie te bespeuren is? Antwoorden hierover zullen meegenomen worden in het laatste hoofdstuk van het onderzoek. Daarin zal een respons gegeven worden op de vraag wat de relevantie voor het huidige debat over eurosceptis is. Een aantal auteurs zal daarin geconfronteerd worden met de bevindingen uit het historisch onderzoek. De uiteindelijke conclusies zullen een goed beeld geven over eurosceptische geluiden in de jaren vijftig. Is het inderdaad waar dat euroscepticisme een nieuw fenomeen is zoals Harmsen beweert. Of waren er in de jaren vijftig ook al tegengeluiden te horen met betrekking tot verdere Europese integratie?

Hoofdstuk 2

De hoofdrolspelers tijdens het Plan-Beyen

Johan Willem (Beijen) Beyen werd geboren op 2 mei 1897 te Utrecht. Als zoon van een welgestelde familie leefde hij zijn jeugd in onbezorgdheid en luxe. Hij genoot een internationaal gerichte opvoeding waarin literatuur en muziek centraal stonden. Beyen begon zijn carrière in het bankwezen en deed veel ervaring op in de internationale monetaire betrekkingen. Beyen is voor vele een onbekende gebleven, terwijl hij toch een opmerkelijke persoonlijkheid is geweest. Hij stond bekend om zijn charme, gemakkelijke omgang, internationale oriëntatie en *joie de vivre*. Kortom, een man van de wereld. Door zijn afkomst en carrière bevond Beyen zich uitsluitend in de hogere kringen van politici en regeringsleiders. Hierdoor ontstond in de jaren dertig zelfs een vriendschapsband met prinses Juliana en prins Bernard. 'Beyen wist zo'n plezierige indruk te maken op het prinselijk paar dat Juliana en Bernard vriendschap voor hem opvatten, waar hij zich in koesterde. (...) en werd op Paleis Soestdijk als "een huisvriend" beschouwd.'¹⁰ Tijdens de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog werd Beyen, net als vele anderen, gegrepen door de Europese eenwording. Vooral het ondervinden van twee wereldoorlogen heeft zijn manier van denken voor een groot deel gevormd. In de beginjaren vijftig van de vorige eeuw werd Beyen benaderd voor een carrière in de diplomatiek. Hierdoor kreeg zijn carrière een onverwachte wending die hem goed uitkwam, aangezien zijn baan in de bankwereld hem weinig voldoening meer gaf. Na de slepende kabinetsformatie in 1952 werd Beyen benoemd in het derde kabinet-Drees tot Minister van Buitenlandse Zaken. Hij trad partijloos aan en deelde de functie met Joseph Luns, die voor de Katholieke Volkspartij (KVP) aantrad. Twee ministers op dezelfde post was erg merkwaardig, vooral omdat de twee elkaar niet goed lagen. Toch kregen beiden een andere werkzaamheid als het ging om het Nederlands buitenlands beleid. Luns werd verantwoordelijk voor niet-Europese kwesties, zoals de relaties met Indonesië. Dit werd ook wel de zogenoemde bilaterale problemen genoemd. Minister-president Willem Drees gaf de portefeuille Europese Integratie aan Beyen. Deze post hield in dat Beyen verantwoordelijk werd voor de Europese, zogenaamde multilaterale problemen. Hieronder viel ook de taak om een goede relatie te onderhouden met de NAVO, WEU, Raad van Europa en de Europese Gemeenschappen. 'Een duo werd toen door velen als een werkzame formule gezien om zowel aan het sterk toegenomen internationale overleg deel te nemen als een ministeriele presentie op het departement te houden.'¹¹ Het optreden van twee minister op buitenlandse zaken was niet uniek. 'De buitenwereld zag het dubbele ministerschap met gemengde gevoelens aan. (...) In het buitenland werd met verbazing veelvuldig de vraag gesteld waarom een klein land als Nederland twee

¹⁰ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 175-176.

¹¹ Idem, 292.

ministers van buitenlandse Zaken nodig had, terwijl grote landen het met één minister afkonden.¹² Beyen antwoorde hier dan vaak op dat Nederland twee ministers nodig had om zijn zin te kunnen krijgen.

‘De PvdA-fractie had moeite met de partijloze kandidaat. Fractievoorzitter Burger zag het liefst partijgenoot Mansholt, een uitgesproken “Europeaan”, op die positie.’¹³ Drees verklaarde vervolgens dat hij Beyen deze positie had gegeven om zijn internationale ervaring en persoonlijke kwaliteiten. Wat Drees er niet bij zei, maar wel dacht, was het feit dat Beyen in de ogen van de premier minder Europees gezind was. Hierin had Drees zich vergist, want Beyen ontpopte zich in de periode van minister als een ‘echte Europeaan’. Beyen zegt hier zelf het volgende over: ‘Ik wil niet ontkennen dat ik heel graag Minister van Buitenlandse zaken wilde worden, vooral omdat ik een duidelijk omschreven taak voor mij zag, t.w. de Europese integratie, waaromtrent ik welomlijnde gedachten had.’¹⁴ Ook Griffiths erkent dat Drees een fout had gemaakt om Beyen aan te stellen voor deze post. ‘Beyen’s nomination has been described as Willem Drees’ “big mistake”.’¹⁵

Brouwer geeft aan dat de dubbelbenoeming wordt verkaart ‘uit de omstandigheden dat Drees per se wilde voorkomen dat Buitenlandse Zaken in handen van de KVP zou vallen omdat dan in alle zes Europese landen ministers katholiek zouden zijn.’¹⁶ Drees zei er later in een interview over: ‘Men sprak toch al spottend van het Europe vaticane, en een dochter van de Italiaanse minister van buitenlandse zaken zei, (...) “Wat heerlijk dat het een Katholiek Europa wordt”.’¹⁷

Door het aantreden van Beyen veranderde het Nederlands buitenlands beleid ten opzichte van de Europese integratie. Beyen richtte zich vooral op ‘de Zes’, op een klein-Europese vorm van economische samenwerking.¹⁸ Maar, zoals Beyen het zelf uitdrukte in zijn memoires *Het spel en de knikkers*: ‘De werkelijke betekenis van mijn Ministersjaren lag (...) in het streven voor de Europese integratie.’¹⁹ Beyen was volgens zijn biograaf Weenink geen ‘gelovige’ in de Europese eenwording, hij was meer een pragmaticus.²⁰ In 1952 zette hij een nieuw beleid uiteen, waarmee er een koerswijziging in het Nederlandse Europabeleid tot stand zou komen.

¹² W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 310.

¹³ Carla van Baalen en Jan Ramakers, *Het kabinet Drees III 1952-1956* (Zeist 2001).

¹⁴ J.W. Beyen, *Het spel en de knikkers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 199-200.

¹⁵ Griffiths, *The Netherlands and the integration of Europe* (Amsterdam 1990).

¹⁶ Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.), *Drees. Minister-president 1948-1958* (Den Haag 2005) 81.

¹⁷ Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.), *Drees. Minister-president 1948-1958*, 82.

¹⁸ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht 2006) 180.

¹⁹ J.W. Beyen, *Het spel en de knikkers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 218.

²⁰ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 393.

Het Plan-Beyen

Beyen trad aan als Minister van Buitenlandse Zaken in een periode dat Nederland volop bezig was met de wederopbouw en aan de start stond van een geheel nieuw Europa. De Europese eenwording kreeg concrete vormen toen de zes West-Europese landen de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal oprichtten. In die jaren bevond het Europese idealisme zich op een hoogtepunt. Beyen was er in de oorlog van overtuigd geraakt dat volledige regionale economische samenwerking nodig was om de financieel-economische tekortkomingen uit de jaren dertig te voorkomen. Door zijn ministerschap kon Beyen werken aan zijn ideaal van een economisch Verenigd Europa.²¹ Ook in andere landen drong het besef steeds meer door dat de gruwelen van de economische wereldcrisis uit de jaren dertig door internationale samenwerking overwonnen kon worden. Dit kon gebeuren op mondiale schaal, zoals door de Verenigde Naties of de Wereldbank. Beyen was meer een voorstander van de regionale samenwerking. De eerste stappen richting economische samenwerking werden gezet door de oprichting van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEEC) in 1948 om het Marshallplan uit te kunnen voeren. Daarna kwam onder leiding van Schuman en Monnet de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal tot stand.²²

In 1952 ontwikkelde Beyen een plan om meer diepgang in de economische samenwerking binnen de EGKS tot stand te brengen. Dit plan hield in dat er geleidelijk een douanegemeenschap tot stand zou komen. Hierin zou een afschaffing van alle douaneheffingen binnen de Gemeenschap tot stand komen en de invoering van een gemeenschappelijk buitentarief tegenover de niet tot de Gemeenschap horende landen. Daarbij moest ook rekening worden gehouden met andere handelsbelemmeringen, zoals onzichtbare transacties en transportproblemen. Het voorstel omvatte een nieuw aspect in het Europees beleid. Door een gemeenschappelijke markt en een douane-unie zou er sprake zijn van horizontale, algemene economische integratie. Tot dan toe was er in de EGKS alleen sprake geweest van een verticale, sectorgewijze integratie. Beyen was tegen deze sectorgewijze aanpak, omdat de economie van een land volgens hem niet in delen opgesplitst kon worden.²³ Beyen had door zijn carrière in de bankwereld geleerd dat problemen als handelsbarrières en werkloosheid niet nationaal op te lossen waren. Hierdoor raakte hij er meer van overtuigd dat internationale samenwerking en het opgeven van de soevereiniteit noodzakelijkheden waren.²⁴ In december 1952 legde Beyen zijn plan voor aan de andere lidstaten van de EGKS. Hij kreeg aanvankelijk geen steun, omdat Frankrijk niet geïnteresseerd was in verdere economische integratie. Toen het Franse parlement in augustus 1954 het Europese Defensie Gemeenschapsverdrag verwierp en hiermee het plan voor de Europese Politieke Gemeenschap ook van de baan was, veranderde dat de hele zaak. Het plan van Beyen kreeg door dit alles meer bewegingsruimte en een nieuwe impuls.

²¹ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 315-316.

²² Idem, 316-318.

²³ J.W. Brouwer, *Architect van de Europese Gemeenschap?: Johan Willem Beyen (1952- 1956)* 9.

²⁴ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 318.

De Benelux-landen combineerden Beyens voorstel met een Frans plan. Het voorstel van een gemeenschappelijke markt met douane-unie werd gekoppeld aan het idee van Jean Monnet voor de vorming van een Gemeenschap voor atoomenergie. Tijdens de Conferentie van Messina in juni 1955 leek deze koppeling een uitkomst te zijn voor de impasse. Tijdens de Romeinse conferentie kreeg Beyen de gelegenheid om de Nederlandse bedoelingen toe te lichten. Volgens hem was politieke eenheid in Europa niet denkbaar zonder solidariteit tussen de volken. 'Om die saamhorigheid te creëren was de instelling van een gemeenschappelijke markt onmisbaar. (...) Voor het zo effectief mogelijk laten verlopen van deze samenwerking moest nationale bevoegdheid worden afgestaan aan een supranationaal werkende instelling.'²⁵ De basis van het Nederlandse plan waren volgens Beyen samenwerking, gemeenschappelijke verantwoordelijkheid op economisch en sociaal gebied, en supranationale autoriteit. In maart 1957 zou het idee van Beyen en de onderhandelingen tussen de internationale regeringsleiders leiden tot de verdragen van Rome en de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en Euratom. Het plan van Beyen stond hiermee dus aan de oorsprong van de EEG.²⁶

§ 2.1

Pro- en anti-Europese geluiden tijdens het Plan-Beyen

In de beginjaren van het Europese integratieproces vond er een euforische stemming plaats. Vele politici en topambtenaren kwamen met voorstellen die een bijdrage zouden leveren aan het Europa dat we nu kennen. Beyen was hier één van en kan daardoor worden beschouwd als een pionier op het gebied van de Europese integratie. Ook veranderde hij het Nederlands buitenlands beleid van een intergouvernementele naar een meer supranationale koers. De ideeën van Beyen waren destijds erg controversieel en konden niet gelijk op directe steun van de regering rekenen. Vooral premier Drees was sceptisch over verdere economische en politieke integratie van Europa. Beyens biograaf W.H. Weenink geeft aan: 'Zowel binnenlands - in het kabinet - als met zijn Europese collega's voerde Beyen een blijvend en taai gevecht. In eigen land kostte het hem vooral moeite Drees aan zijn kant te houden.'²⁷ Verder geeft hij aan welke personen een pro-Europese houding hadden en welke en meer negatiever standpunt ten opzichte van het integratieproces. 'In het kabinet Drees II (...), waren koersbepalende bewindslieden als minister-president Drees en de ministers Lief tinck (Financiën) en Stikker (Buitenlandse Zaken) bijvoorbeeld terughoudend. Van den Brink (Economische Zaken) en S.L. Mansholt (Landbouw) hadden minder last van remmingen en waren daarentegen erg voor nauwere Europese samenwerking geporteerd.'²⁸ Of er in die

²⁵ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 329.

²⁶ J.W. Brouwer, *Architect van de Europese Gemeenschap?: Johan Willem Beyen (1952- 1956)* 10-11.

²⁷ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 334.

²⁸ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 320.

tijd al gesproken kan worden van euroscepsis, zoals dat hedendaags bij een aantal politieke partijen het geval is, valt te betwijfelen. Hieronder zal aangegeven worden welke regeringspartijen en politici ofwel positief ofwel negatief stonden tegenover verdere Europese integratie. Daarbij zullen de standpunten van de verschillende politieke partijen en eurosceptische politici afzonderlijk uitgelicht worden.

Beyen en Mansholt vóór Europa

Beyen heeft een grote bijdrage geleverd aan het Europese integratieproces in de jaren vijftig met zijn plannen voor verdere economische en politieke samenwerking. Logischerwijs wordt hij daarom geplaatst bij prominente figuren die behoren tot de pro-Europese gedachtestroming. Ook Sicco Mansholt, minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening in diverse kabinetten in de jaren 1945 tot en met 1958, kan beschouwd worden als een voorstander van de Europese integratie en steunde de plannen van Beyen publiekelijk. 'Er wordt wel gezegd: Beyen deed die dingen toch, terwijl hij daarvoor weinig steun in de Ministerraad had. (...), wie er in het kabinet met Beyen heeft gezeten, dan was degene die het met zijn extreme Europese politiek eens was inderdaad in de eerst plaats, in de tweede plaats en in de derde plaats Sicco Mansholt, (...). De rest was of niet geïnteresseerd of tegen, zoals Drees.'²⁹ Aldus E.H. van der Beugel, minister van Buitenlandse Zaken in 1947 en als topambtenaar en staatssecretaris nauw betrokken bij het Nederlandse Europabeleid. Ondanks deze tegenstand van Drees stelt van der Beugel dat er een parlementaire consensus bestond. 'Er was een uitermate pro-Europese tendens, berustende op een consensus in het parlement, waarmee we in ons beleid duidelijk rekening moesten houden.'³⁰ Mansholt heeft volgens zijn biograaf Merriënboer een grote bijdrage geleverd aan de formulering van het Nederlandse standpunt na het memorandum van Beyen. 'Tegelijk ontwikkelde Mansholt zich in de ministerraad tot een van de belangrijkste voorstanders van Europese integratie, vanaf 1952 in het gezelschap van Beyen en Zijlstra (...). Zij botsten steeds vaker op de behoedzame aanpak van Drees.'³¹ Mansholt was erg Europees gezind en vond dat er alles aan moest worden gedaan om een hechte vriendschap tussen het Duitse en Nederlandse volk op te bouwen. 'De mogelijkheid van een nieuwe Europese burgeroorlog moest voorgoed worden uitgebannen.'³²

Charles Rutten, zelf een diplomaat en betrokken geweest bij het Europese integratieproces, is van mening dat de twee grootste politieke partijen, de KVP en de PvdA over het algemeen pro-Europees waren. Ook Harryvan, Voerman en van de Walle zijn het erover eens dat de KVP en de PvdA als de meest positieven ten opzichte van het Europese integratieproces geschetst kunnen worden. De PvdA was een jonge partij die stond voor progressief en jeugdig. Drees was hierin de

²⁹ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001) 46.

³⁰ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa*, 55.

³¹ Johan van Merriënboer, *Mansholt. Een biografie* (Molenhoek 2006) 229.

³² Idem, 214.

stabilisator, omdat hij voorstander was van een voorzichtig tempo met betrekking tot Europa. Bij de VVD was een sterke stroom twijfelaars te bespeuren.³³

Zijlstra vertelt hoe er binnen het kabinet in de periode dat hij minister was tegen Europese samenwerking werd aangekeken. 'Binnen dat kader zijn de Nederlandse kabinetten altijd heel positief gestemd geweest en gebleven tegenover het ideaal van een sterk Europa dat, met betrekking tot de economische en financiële problematiek, in de wereld kan optreden als één geheel, (...). Als je een willekeurige zitting van het Nederlandse kabinet zou hebben bijgewoond, laat ik zeggen in de jaren vijftig (...), dan zou je met betrekking tot de concrete problemen wel degelijk verschillen hebben waargenomen. Je zou de nuance hebben ontdekt tussen enerzijds hen die voortrekker waren, dat bleven en hebben willen blijven. En anderzijds de ministers die zeiden: "Ja, ho. Het moet wel, maar zo snel hoeft het nou ook weer niet.

Pianissimo".'³⁴ Zijlstra geeft verder aan dat de passie voor Europa dwars door de partijen heen ging en niet partijgebonden was. Binnen de partijen bestonden er veel nuances. Maar al bij al waren de Nederlandse politieke partijen na de oorlog van mening dat ze de weg van de Europese eenwording moesten inslaan. Beyen heeft hierin een grote stoot gegeven volgens Zijlstra. Hij is degene geweest die de draad weer heeft opgepakt nadat de Kolen- en Staal Gemeenschap op een laag pitje dreigde te raken, na het mislukken van de EDG.³⁵

Ook de Beus deelt de mening dat de Nederlandse regering een positieve houding genoot tegenover het Europees integratieproces. Hij zegt daar het volgende over: 'Terwijl de binnenlandse politiek na 1945 formidabele veranderingen onderging, zoals de ontzuiling en de hervorming van de verzorgingsstaat, leek de Europese politiek van Nederland een baken van rust te zijn geworden. Waar in andere kleine landen sprake was van vrees voor teloorgang van de eigen cultuur, zoals in Denemarken, of van geestdrift voor een opgaan in een Europese federatie, zoals in België, daar werd het Europese meningenklimaat in Nederland gekenmerkt door een duurzame positieve grondhouding tegenover het Europese project. Hier geen nationalisme, vervreemding of escapisme, maar een gunstig oordeel over de Europese identiteit, de nationale identiteit en de nationale plaats in Europa.'³⁶

Ook Voerman e.a. zijn van mening dat de Nederlandse regering over het algemeen positief gestemd was ten opzichte van het Europese integratieproces. Hij zegt hier over: 'Het naoorlogse proces van Europese integratie heeft in de Nederlandse politiek altijd op veel weerklank kunnen rekenen. In de Tweede Kamer schaarde het merendeel van de partijen zich telkens weer met overtuiging achter nieuwe rondes in de eenwording. De tegenstand beperkte zich tot de flanken van het politiek bestel.'³⁷ Beyen zelf zegt in zijn memoires: 'De Nederlandse politieke partijen hadden van 1948 al positief tegenover het streven naar Europese eenwording gestaan, (...). Het

³³ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa, Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europebeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001) 336-337.

³⁴ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa*, 333-334.

³⁵ Anjo G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa*, 335.

³⁶ J. de Beus en J. Mak, *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009) 36.

³⁷ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009) 11.

Nieuwe Parlement stond eerder nog enige graden warmer tegenover die eenwording dan het vorige. Het was in zijn overgrote meerderheid vóór de zgn. supranationale integratie (...).³⁸ Al met al kan gesteld worden dat de Nederlandse regering in overgrote meerderheid stond voor verdere integratie en de Europese eenwording. Ondanks deze bevinding heeft Beyen toch grote moeite gehad om het kabinet van zijn ideeën te overtuigen. Dit kwam voornamelijk door de meer terughoudende instelling van minister-president Drees en een aantal andere politici. Hieronder zullen de personen en politieke partijen aan bod komen die minder affiniteit hadden met het Europese integratieproces.

Drees de scepticus

Zoals eerder gezegd kreeg Beyen grote weerstand voor zijn plan uit Den Haag, zowel binnen het kabinet als daarbuiten. Vooral van minister-president Drees kreeg hij tegenspraak te verduren. Weenink zegt het volgende over de houding van Drees en de manier hoe Beyen daarop reageerde. 'Onder aanvoering van de minister-president toonde een groot deel van het kabinet zich echter zo sceptisch over de nu wel erg tastbare verdere eenwording van de zes landen van de Kolen- en Staal Gemeenschap en werden zodanige terugtrekkende bewegingen gemaakt, dat Beyen zijn collega's eraan moest herinneren dat die houding ongepast was. Dan had men zich in het begin anders tegenover het door hem voorgestane beleid moeten opstellen. (...) Afremmen zou op onbegrip stuiten, wat niet in het belang van Nederland was. Beyen liet zich het initiatief niet uit handen slaan. En hij kreeg ten slotte van het kabinet de ruimte zijn beleid voort te zetten. Drees liet echter aantekenen te zullen aftreden als het eindresultaat naar zijn mening onvoldoende in het belang van Nederland was.'³⁹ Ondanks de tegenspraak die Drees uitte, stemde hij uiteindelijk toch toe met de plannen van Beyen door diens overredingskracht. Beyen had geluk dat in zijn tijd de minister-president geen directe rol had in de buitenlandse politiek. De mening van Drees was wel belangrijk, maar Beyen was degene die het pleit meestal beslechtte.⁴⁰

Cuperus zegt het volgende over het beeld dat men in de jaren vijftig had over Europese integratie. 'Lange tijd gold immers juist op dit terrein een heus frontdenken: je was óf onvoorwaardelijk voor Europese integratie óf je was euroscepticus. En kritiek op de Europese eenwording stond in kwade reuk van het nationalisme, waar in naoorlogs Europa lange tijd de schaduwen van Hitler en Mussolini boven hebben gezweefd. Eurosceptis was *not done*, ordinair. Een taboe.'⁴¹ Tegen deze uitspraak van Cuperus moet genuanceerder worden aangekeken. In de jaren vijftig was er nog geen sprake van eurosceptische personen, of eurosceptische denkbeelden. Het begrip *eurosceptis* is pas de afgelopen jaren een opvallend woord

³⁸ J.W. Beyen, *Het spel en de knikkers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 206.

³⁹ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 335.

⁴⁰ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 394.

⁴¹ René Cuperus, Hoe diep steekt eurosceptis? *Internationale spectator*, jaargang 60 nr. 12 (december 2006) Review van Vollaard en Boer, eurosceptis in NL, aldaar 654.

geworden in de media en daarbuiten. Politici uit de jaren vijftig hadden alleen een negatievere houding ten opzichte van het Europese integratieproces, maar waren geen totale tegenstanders van Europa. Er bestaan verschillende definities van het woord eurosceptis. Hieronder zullen er een aantal besproken worden.

Cuperus zelf is bijvoorbeeld van mening dat: 'Eurosceptici zijn niet fundamenteel anti-Europees. Zij ondersteunen de onderliggende gedachte van de Europese integratie – gedeelde soevereiniteit en een geïntegreerde liberale markteconomie – maar zijn pessimistisch over de toekomstige ontwikkelingen van de EU als belichaming van deze ideeën.'⁴² Volgens de Beus gaat eurosceptis verder dan redelijke twijfel over nut en noodzaak van Europese integratie. 'In Nederland kan de kern van eurosceptis gedefinieerd worden als de verbinding tussen voortgezette globale steun voor de Europese eenheidsgedachte met toenemende intrekking van specifieke steun.'⁴³ Versteegh geeft in zijn recensie de volgende definitie met betrekking tot Nederlands eurosceptisme, daarbij gebruik makend van de politicologen Cas Mudde en Petr Kopecky. 'Anders dan regelrechte "eurofoben" zoals Franse nationalist, steunen Nederlandse eurosceptici in veel gevallen de ideeën van gedeelde soevereiniteit en een geïntegreerde markteconomie in Europa. Eurosceptici vrezen de ondoorzichtige besluitvorming in de EU, haar hang naar supranationalisme en ongebreidelde uitbreidingsdrang.'⁴⁴ Harmsen gebruikt de definitie van het Oxford English Dictionary. "'Eurosceptic" as "a person who is not enthusiastic about increasing the powers of the European Union".'⁴⁵ Vollaard en Penders geven de volgende definitie van eurosceptis: 'Een partij is Eurosceptisch als zij positief staat tegenover Europese integratie, maar pessimistisch is over de huidige belichaming of toekomstige ontwikkeling in de Europese Unie.'⁴⁶

In dit onderzoek zal een definitie gebruikt worden die een samenvoeging is van de hierboven besproken auteurs: Eurosceptische personen zijn niet geheel anti-Europees, want zij zijn het eens met de gedeelde soevereiniteit en een geïntegreerde liberale markteconomie in Europa, maar staan wel negatief tegenover de groeiende macht en de manier waarop het Europese project zich ontwikkelt.

Van Baalen en Brouwer zijn de enige auteurs die het woord eurosceptisch gebruiken, wanneer zij de houding van Drees beschrijven ten opzichte van het integratieproces. Van Baalen e.a. geven namelijk aan dat Drees en de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Stikker zich weinig enthousiast hadden getoond voor het Europese ideaal. Zij wezen integratie op politiek gebied van de hand. Van Baalen geeft aan dat Drees een eurosceptische houding had, wat blijkt uit het volgende: 'En al bleef Drees eurosceptisch, de komst van Beyen op het ministerie van Buitenlandse Zaken bracht een koerswijziging. Politiek integratie in Europa werd

⁴² René Cuperus, 'Hoe diep steekt eurosceptis?', in: *Internationale spectator*, jaargang 60 nr 12 (dec 2006) review van Vollaard en Boer, eurosceptis in Nederland, aldaar 654.

⁴³ J. de Beus en J. Mak, *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009) 43.

⁴⁴ Kees Versteegh, 'Tut tut, hoh ho. De wortels van de vaderlandse afkeer van de EU', in: *NRC*, recensie Hans Vollaard en Bartho Boer (red.): *Eurosceptis in Nederland* (2005).

⁴⁵ Robert Harmsen 'Euroscepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent', in: *European Studies. An interdisciplinary series in European culture, history and politics*. 20 (2004) 15.

⁴⁶ H. Vollaard en J. Penders, *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007) 161.

niet langer van de hand gewezen, al stelde Nederland wel als voorwaarde dat deze gepaard zou gaan met economische integratie.⁴⁷ Ook Brouwer en van der Heiden geven in hun biografie van Drees aan dat de premier sceptisch was over Europa. 'Drees was niet tegen Europese integratie, maar sceptisch was hij zeker wel; sceptisch vooral over alle prachtige plannen van die tijd, over politieke en zelfs militaire samenwerking.'⁴⁸ Verder concluderen zij dat Drees niet tegen supranationalisme was en het opgeven van de soevereiniteit: 'In de Tweede Kamer, bij de algemene beschouwingen in oktober 1953, ging hij in op het "misverstand" als zou hij "terugschrikken" voor een supranationale gemeenschap in Europa. Dat was niet het geval, zo verzekerde hij. Hij steunde immers de "grondgedachte van de eenheid van Europa" en meende dat daarvoor "opoffering van een deel van de eigen soevereiniteit" noodzakelijk zou zijn.'⁴⁹ Samenwerking moest volgens Drees geschieden op basis van de nationale staten. Het was in het nationale belang dat een gemeenschappelijke markt tot stand zou komen. Verder vond hij het Europa van de Zes te klein. Dit omdat het Verenigd Koninkrijk, de belangrijkste handelspartner niet meedeed. En ten tweede omdat de Zes bestond uit politiek onstabiele landen met sterke communistische bewegingen. Hiermee doelde hij op landen als Frankrijk en Italië. Ten derde was Drees er bang voor dat de grote landen het voor het zeggen zouden krijgen. Deze gedachtelijn zou Drees de tien jaar dat hij minister-president was aanhouden.⁵⁰

Deelconclusie

Het ministerschap van Beyen week af van de normale gang van zaken in de Nederlandse regering. Ten eerste kwam zijn ministerschap tot stand onder druk van het koningshuis en ten tweede trad Beyen aan als partijloze minister en deelde hij zijn post met Luns. Het was een soort van experiment dat twee gelijkwaardige bewindslieden een afgebakend beleidsterrein voor hun rekening kregen. Beyen kwam van buiten Nederland, van buiten de politiek en van buiten de diplomatie. Maar ondanks dat wist hij toch een verandering in het Nederlands buitenlands beleid tot stand te brengen. Van een afwachtende en afhoudende koers ging Nederland steeds meer naar Europese eenheid. Beyen vatte zijn ministerschap als volgt samen: 'De "zin" van de Europese integratie was volgens hem "het tot standbrengen van een innige politieke en economische samenwerking in het Vrije Europa, een samenwerking die zich moet voltrekken binnen het kader van de samenwerking van de gehele Vrije Wereld".'⁵¹

Harryvan en anderen stellen dat er een uitermate pro-Europese tendens was met betrekking tot het Europese integratieproces, berustende op een consensus in het parlement. Rutten, Harryvan, Zijlstra, de Beus, Voerman en van de Walle zijn het er

⁴⁷ Carla van Baalen en Jan Ramakers, *Het kabinet Drees III 1952-1956* (Zeist 2001), 84.

⁴⁸ Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.) *Drees. Minister-president 1948-1958* (Den Haag 2005) 78.

⁴⁹ Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.) *Drees. Minister-president 1948-1958*, 78.

⁵⁰ Idem, 79.

⁵¹ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 395.

allemaal over eens dat de KVP en de PvdA de meest positieve politieke partijen waren ten opzichte van het Europese integratieproces. Ook de minister van Landbouw, Sicco Mansholt stond achter de ideeën van Beyen. De enige politieke partij die publiekelijk afwijzend stond tegenover de Europese integratie, was de ARP. Ook de minister-president had af en toe zijn twijfels, maar werd vaak door Beyen overtuigd. Volgens Zijlstra waren de Nederlandse politieke partijen na de oorlog over het algemeen van mening dat de weg van de Europese eenwording moest worden ingeslagen, hoewel er binnen de partijen wel wat nuances bestonden. Tegenover deze pro-Europese tendens was de Nederlandse regering, volgens Weenink, ook vaak geneigd op de rem te trappen. Dit wijt hij aan het feit dat Nederland een naar binnen gerichte blik had op de problemen van de wederopbouw, 'uit het ontbreken van een toekomstvisie op Europese samenwerking, uit wantrouwen in de bedoelingen van andere Europese landen en door de naoorlogse Atlantische gezindheid als garantie voor nieuwe veiligheid.'⁵² Ook Van Baalen en Brouwer zijn niet overtuigd van de algemene positieve tendens van de Nederlandse regering en nemen als enigen het woord 'eurosceptisch' in de mond, wanneer zij de houding van Drees beschrijven.

In dit hoofdstuk is een algemeen beeld geschept van de positieve en negatieve houding van een aantal politieke partijen en politici ten opzichte van het integratieproces. Merriënboer is het er niet mee eens dat eurosceptici zoals Drees lijnrecht tegenover federalisten, zoals Mansholt geplaatst worden. 'Het ging meer om nuanceverschillen over de strategie dan om tegengestelde visies op het eindresultaat.'⁵³ Uit dit hoofdstuk kan inderdaad geconcludeerd worden dat er binnen een aantal politieke partijen veel nuances bestonden. Een aantal prominente personen had een uitgesproken negatieve mening ten opzichte van het integratieproces. Maar deze tegenstand beperkte zich vooral tot de flanken van het politieke bestel. Over het algemeen was de tendens in de Nederlandse regering pro-Europees. In het volgende hoofdstuk zal er dieper op specifieke thema's worden ingegaan die speelden in de regeringsformatie tijdens de onderhandelingen van het Plan-Beyen. Daarbij wordt de keuze voor een klein of groot Europa besproken. Maar ook de standpunten van de regering ten opzichte van een intergouvernementele of een supranationale koers komen aan bod. Om de argumenten van een aantal politici kracht bij te zetten, is er in het onderzoek gebruik gemaakt van de ministerraadnotulen uit het jaar 1953.

⁵² W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 477.

⁵³ Johan van Merriënboer, *Mansholt. Een biografie* (Molenhoek 2006) 226.

Hoofdstuk 3

Europa uitbreiden of zo klein mogelijk houden?

In de beginfase van het Europese integratieproces zaten staatshoofden en politici van de Europese landen met een aantal vragen. Men was er in 1952 van overtuigd dat Europese samenwerking een goed doel zou dienen. Maar wat voor soort samenwerking wilden de Europese landen precies? Economische, politieke, militaire samenwerking of alle drie? Welke gebieden behoorden eigenlijk tot Europa? Hoe groot moest de samenwerking worden, welke landen zouden daarbij horen en tot hoever was samenwerking mogelijk? ⁵⁴ In dit hoofdstuk zal onderzocht worden hoe de Nederlandse regering stond tegenover verdieping en verbreding van Europa. Is het in het Nederlands belang om Europa zo klein mogelijk te houden of is economische samenwerking met zoveel mogelijk landen beter voor onze handelspositie?

Beyen was voorstander van een zo klein mogelijk Europees samenwerkingsverband. 'Stikker (...), trachtte Beyen nog in maart 1953 van de gevaren van een klein-Europese aaneensluiting te overtuigen.' ⁵⁵ Stikker wilde meer samenwerking met grotere landen als Groot-Brittannië en Scandinavië. Beyen was het hier totaal niet mee eens, omdat Groot-Brittannië nooit veel belangstelling had getoond voor het Europese samenwerkingsverband. 'De omstandigheden waren begin jaren vijftig zodanig, dat een wijde, Atlantische economische aaneensluiting moeilijk bleek te realiseren. De 'Zes' boden een beperkt, maar concreet alternatief', aldus Hellema in zijn boek *Buitenlandse politiek van Nederland*.⁵⁶ De Marshallhulp liep tot een einde en de Amerikaanse regering was minder bereid zich aan Europa te binden. De internationale omstandigheden dwongen Beyen ertoe om samen te werken met een klein aantal landen in Europa. De Zes leken daarom veel logischer om mee samen te blijven werken. ⁵⁷

Een klein Europa was Beyens ideaal, maar hoe stond het eigenlijk met het standpunt van de Nederlandse regering? Vond zij dat Europa moest blijven bij de Zes landen die nu al samenwerkte in de EGKS of was zij van mening dat hoe meer landen deel namen aan Europese samenwerking, des te meer economisch gewin er te behalen viel? De standpunten van de regering zullen hieronder aan bod komen, als mede het standpunt met betrekking tot intergouvernementele samenwerking.

Bij intergouvernementele besluitvorming hebben de lidstaten de mogelijkheid om bepaald beleid tegen te houden, doordat gestemd wordt bij unanimitieit. Dat houdt in dat de lidstaten niet tegen hun zin gebonden kunnen worden aan een bepaalde besluitvorming. Was de Nederlandse regering tijdens de onderhandelingen van het

⁵⁴ J.W. Beyen, *Het spel en de knikers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 222.

⁵⁵ Duco Hellema *Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, 181.

⁵⁶ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 182.

⁵⁷ Idem, 181.

Plan-Beyen voorstander van deze vorm van besluitvorming of koos zij toch voor supranationalisme, waarbij er gestemd wordt per gekwalificeerde meerderheid en een lidstaat gebonden kan worden aan een bepaald besluit? Om deze vragen te beantwoorden is er gebruik gemaakt van archiefonderzoek. De ministerraad notulen van april 1953 zullen een extra dimensie geven aan de manier waarop er gedacht werd over de Europese integratie in het algemeen en een tariefgemeenschap in het bijzonder. Hieronder zullen een beoordeling van voorstellen en een rapport van de Commissie Beyen over de invoering en gevolgen van een Europese tariefgemeenschap door het Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse Economische Betrekkingen aan bod komen, als mede de Ministerraad notulen van 29 april 1953. Daarbij zal nader worden ingegaan wat het plan van Beyen precies inhield en hoe de regeringsformatie hier vervolgens over dacht.

Een intergouvernementele of toch een supranationale koers?

De Nederlandse regering vond over het algemeen dat er een intergouvernementele koers moest worden aangehouden. Als relatief klein land tussen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland, zou Nederland bij intergouvernementele besluitvorming in een sterkere positie staan. Door de unanieme besluitvorming zou Nederland niet tegen haar wil gebonden kunnen worden. Dat de Nederlandse regering meer voor een intergouvernementele koers was, blijkt uit het volgende citaat van Voerman in zijn boek *Met het oog op Europa*: 'Het door Willem Drees (PvdA) geleide kabinet was meer intergouvernementeel ingesteld; het hechtte eraan dat het zwaartepunt binnen de Europese samenwerking bij de nationale staten lag.'⁵⁸ Door het kabinet is steeds gesteld dat Nederland wel wilde meewerken aan supranationale samenwerking in klein verband, maar hield toch vaak de boot af. Brouwer zegt hierover het volgende: 'In brede kring was men bereid een supranationale organisatie te aanvaarden. Maar bij nader inzien bleek dat de verschillende partijen toch minder "enthousiast" waren.'⁵⁹ Beyen was een van de weinigen die openlijk een groot voorstander was van een supranationale koers. Zoals hij zelf zegt in zijn memoires: 'Ik was een voorstander, ja voorvechter, van de supranationale samenwerking, maar ik zag de supranationale Gemeenschap niet zozeer als de eerste stap naar een Europese Federatie (...).'⁶⁰ Ook geeft hij aan dat hij meer een voorstander was van supranationalisme dan de ministers die hem voorgingen. 'Mijn voorganger, Mr. Stikker, was een voorstander van de Europese eenwording maar hij was zeker vele graden minder warm dan ik voor wat betreft de "supranationale" weg om deze eenwording te bereiken.'⁶¹

⁵⁸ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009) 15.

⁵⁹ J.W. Brouwer, *Architect van de Europese Gemeenschap?: Johan Willem Beyen (1952-1956)* 12.

⁶⁰ J.W. Beyen, *Het spel en de knikers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 225.

⁶¹ Idem, 206.

Beyen opende de Ministerraad van 29 april 1953 met een korte opzet van zijn plan en wat het algemene standpunt van de Nederlandse regering hierover is. 'De Nederlandse regering heeft tot nu toe als gedragslijn gevolgd, dat zij het nut inziet van verdere uitgebreide samenwerking in Europa, welke om verschillende redenen beperkt is tot de zes landen, hetgeen echter geen principiële beperking is. Maar als het gaat om de vorming van een Politieke Gemeenschap zal deze dan alleen aanvaardbaar zijn, als hieraan eerst een taak op economisch gebied wordt gegeven. (...) Dit standpunt wordt ook ondersteund in ons Parlement, (...).'⁶²

De regeringsformatie was, zoals blijkt uit het voorgaande, over het algemeen voorstander van intergouvernementele samenwerking in Europa. Dit standpunt wordt gedeeld met minister-president Drees die sceptisch stond tegenover supranationale samenwerking. 'Minister-president Drees was sceptisch; op het gebied van de buitenlandse politiek was hij heel behoudend. Hij kon zich nauwelijks voorstellen dat er, naast de traditionele vorm van intergouvernementele samenwerking, ook andere mogelijkheden waren om internationale problemen op te lossen en de vrede en welvaart in Europa te bevorderen.'⁶³ Drees wilde geen verdieping van Europa en de samenwerking gewoon behouden bij de intergouvernementele koers die al eerder was ingeslagen. De samenwerking met de zes landen, ook wel klein Europa genoemd, wordt ook door minister-president Drees tijdens de ministerraad van 29 april 1953 aangehaald. Minister president Drees vindt samenwerking met de zes landen te klein, omdat de kans dan groot is dat het een samenspel tussen Duitsland en Frankrijk zal worden. Zijn bezwaar heeft niks te maken met het feit 'dat hij onbereid zou zijn afstand te doen van een belangrijk deel van de soevereiniteit en ook niet, dat hij economische samenwerking in Europa niet belangrijk zou achten. Hij ziet echter, (...) minder voordeel in het samengaan van de zes landen dan wanneer het gin[g] om een groter geheel.'⁶⁴ Drees is nogal voorzichtig geworden door de ervaringen met de KSG en het EDG-verdrag. 'Daarom zou spreker bij voorkeur eerst ervaring willen opdoen bij de KSG, voordat Nederland, dat een betrekkelijk solide beleid kent, zich in een dergelijk avontuur begeeft.'⁶⁵

Anders dan zijn partijgenoten was Drees minder federalistisch. Voerman beweert dat de KVP en de PvdA een federalistische visie hadden. '[De KVP] maakten zich in 1952 sterk voor "federale éénwording van Europa".'⁶⁶ Dat Drees het hier niet mee een was, blijkt uit het volgende: 'Drees beklagde zich over het "extreme eurofederalisme" van de Kamer.'⁶⁷ Voerman toont verder aan dat er wel degelijk partijen waren in de regering die voor supranationale samenwerking waren in Europa. 'De VVD toonde zich in 1952 eveneens bereid afstand te doen van een deel van de soevereiniteit "ten gunste van su-pranationale rechtsgemeenschappen".'⁶⁸

⁶² Nationaal Archief Den Haag (NA), toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁶³ M.H.J.C. Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken* (Amsterdam 2005) 31.

⁶⁴ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁶⁵ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁶⁶ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009) 13.

⁶⁷ H. Vollaard en J. Penders, *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007) 180.

⁶⁸ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa*. (Groningen 2009) 13.

Deelconclusie

De Nederlandse regeringsformatie stond over het algemeen voor intergouvernementele samenwerking in Europa. Door de unanieme besluitvorming zou Nederland niet tegen haar wil gebonden kunnen worden. Beyen was in tegenstelling tot de regering een voorstander van supranationale samenwerking en het behouden van een zo klein mogelijk Europees samenwerkingsverband. Minister-president Drees was hier sceptisch over, samenwerking met de zes landen was volgens hem te klein, omdat de kans dan groot is dat het een samenspel tussen de grote landen zou worden. Ondanks de tegenstand van Drees heeft Nederland uiteindelijk toch gekozen voor de eerste stappen richting een supranationale weg, dat blijkt uit het ondertekenen van het verdrag voor de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal: 'In oktober 1951 stemde de Tweede Kamer met een overweldigende meerderheid in met de komst van de eerste Europese supranationale organisatie, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).'⁶⁹ Beyen heeft bij de Nederlandse regering sterk gelobbyd voor het aanvaarden van een supranationale koers in het Europabeleid. 'Het accent dat Beyen op supranationaliteit legde, heeft lange tijd de Nederlandse Europa-politiek bepaald, ook toen hijzelf al van het toneel verdwenen was. Het jarenlange Nederlandse pleidooi voor meer bevoegdheden voor de Europese Commissie, het "dagelijks bestuur" van de Europese instellingen, en voor het Europese parlement is geworteld in Beyens politiek.'⁷⁰ Zonder Beyen zou er tijdens de Conferentie in Messina niet over een gemeenschappelijke Europese markt zijn gesproken.

⁶⁹ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009) 13.

⁷⁰ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 398.

Hoofdstuk 4

De keuze voor politieke of economische integratie

Niet alleen bestonden er twistpunten over het nemen van een intergouvernementele of een supranationale koers. Ook de keuze voor verdere economische of politieke integratie waren punten van discussie voor de regering in de jaren vijftig. In deze periode speelde namelijk de discussie of Europa zich moest toelagen op politieke samenwerking of dat de economische samenwerking uitgebreid moest worden. Beyen was een grote voorstander van politieke integratie, waarbij zijn doel was het '(...) streven naar een douane-unie in te brengen in de EPG-onderhandelingen.'⁷¹ 'Tot aan Beyens ambtsaanvaarding, (...) had de Nederlandse regering zich terughoudend opgesteld ten aanzien van de plannen voor een Politieke Gemeenschap. Onder Beyens leiding werd dat standpunt, ondanks de tegenwerpingen van verschillende ambtenaren van Buitenlandse Zaken, gewijzigd.'⁷² Door Beyens inzet was er een positievere houding ten opzichte van de Europese defensiegemeenschap gekomen in vergelijking met de standpunten van zijn voorganger Stikker. De onderhandelingen over het Plan-Beyen waren niet gemakkelijk en Beyen zelf probeerde daarbij grote druk uit te oefenen. Hij stelde dat het Nederlandse parlement geen EPG-verdrag zou aanvaarden als daarin geen stappen in de richting van een douane-unie waren opgenomen. Hieronder zal het standpunt van de Nederlandse regering ten opzichte van politieke en economische integratie aan bod komen. Eerst zal worden ingegaan op standpunten met betrekking tot politieke integratie. Vervolgens zullen de standpunten over verdere economisch samenwerking aan bod komen en de houding van de regering tegenover de plannen van Beyen. Daarbij zal gebruik gemaakt worden van de beoordeling van voorstellen en een rapport van de Commissie Beyen over de invoering en gevolgen van een Europese tariefgemeenschap door het Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse Economische Betrekkingen, als mede de Ministerraad notulen van 29 april 1953.

Politieke integratie

Tegenover de politieke integratie nam de Nederlandse regering een uiterst gereserveerde houding aan. Dat blijkt uit het volgende citaat van Bloemen over het standpunt van het kabinet en Beyen: 'Zelf overtuigd voorstander van politieke integratie, kostte het Beyen grote moeite het kabinet tot het volgen van het door hem uitgestippelde beleid te bewegen. Voor het kabinet was eigenlijk alleen economische integratie de moeite van het overwegen waard.'⁷³ De leus van de regering in die

⁷¹ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 182.

⁷² Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 183.

⁷³ E.S.A. Bloemen (red.) *Het Benelux-effect: België, Nederland en Luxemburg en de Europese integratie*, 6.

periode was dan ook “Geen politieke integratie zonder economische integratie.”⁷⁴ Volgens Bloemen is het niet verwonderlijk dat Nederland meer een voorvechter was voor economische samenwerking dan politieke integratie. Dit zou volgens hem komen omdat handelspolitiek de ruggengraat is geweest van de Nederlandse buitenlandse politiek.

Het Nederlandse kabinet had volgens Beyen geen principiële bezwaren tegen een Europese Politieke Gemeenschap. ‘Waar het echter wel bezwaar tegen had (...) was, dat de Politieke Gemeenschap voorshands geen andere taak zou hebben dan het in zich opnemen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en de Europese Defensie Gemeenschap.’⁷⁵ ‘Initiatieven voor een overkoepelende Europese Politieke Gemeenschap waren niet aan de meerderheid van het kabinet besteed. De Europese partners hadden reden om het Nederlandse handelen als verdragingsstactiek te zien.’⁷⁶ In het kabinet waren de meningen van de verschillende politieke partijen echter verdeeld. De PvdA en KVP waren uitgesproken voorstanders, terwijl de ARP en de CHU aarzelingen toonden.⁷⁷ Ook buiten de Nederlandse regering ontstond er weerstand tegen de plannen van een politieke gemeenschap. Het was vooral Frankrijk die grote bezwaren had. Uiteindelijk leidde alle moeite tot niets, omdat het Franse parlement het EDG-verdrag in 1954 afkeurde. In de Nederlandse regering was vervolgens een grote opluchting te vinden. ‘Nog steeds bestond grote scepsis omtrent de EDG. De EDG en de EPG zouden, zoals Drees bijvoorbeeld meende, Nederland te nauw verbinden aan “instabiele landen met sterke communistische bewegingen”, zoals Italië en Frankrijk.’⁷⁸

Economische integratie

In tegenstelling tot een politieke gemeenschap, stond de Nederlandse regering wel positief tegenover economische integratie. ‘Het kabinetsstandpunt was echter dat economische eenheid – met niet al te veel opgeven van soevereiniteit en met deelneming van zo veel mogelijk landen (...) – nastrevenswaardig was en in het belang van Nederland. Maar Europese politieke en militaire integratie ging wel erg ver.’⁷⁹ Beyen was het hier niet mee eens. Politieke en economische integratie moesten hand in hand gaan. ‘Met economische integratie alléén kon men er nooit komen, terwijl omgekeerd politieke integratie alléén volstrekt onaantrekkelijk voor Nederland zou zijn.’⁸⁰ Dat economie in wezen ook een politieke zaak was had Beyen als bankier in de jaren dertig geleerd. Het standpunt van Beyen over economische integratie maakte hij tijdens een vergadering van departementen Buitenlandse Zaken in 1953 duidelijk. ‘Ik sta echter achter het standpunt, dat bij de economische

⁷⁴ J.W. Beyen, *Het spel en de knikkers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968) 207.

⁷⁵ Idem, 207.

⁷⁶ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 320.

⁷⁷ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen*, 15.

⁷⁸ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 184.

⁷⁹ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/ NRC Handelsblad Rotterdam 2005) 320.

⁸⁰ Idem, 321-322.

integratie het opgeven van het beginsel van unanimiteit en de toekenning van legislatieve bevoegdheden van grote betekenis kunnen zijn om de integratie mogelijk te maken.⁸¹ 'De economie kon niet worden opgesplitst in schijven, waarvan sommige wel en andere niet door een supranationale autoriteit werden beheerd. De tijd was nu gekomen om de stap te maken naar een economische unie, gebaseerd op een douane-unie die de economieën van de deelnemende landen als geheel zou omvatten.'⁸²

Hoe enthousiast en overtuigend Beyen was over zijn plannen voor een douane- en economische unie, een aantal kabinetsleden maakten het hem moeilijk door kritiek te uiten op de voorgenomen plannen. Brouwer zegt het volgende over de negatieve houding van Drees tegenover de plannen van Beyen: 'Uiteindelijk kreeg hij voor zijn beleid steeds het groene licht van de ministerraad, al gaf Drees duidelijk de grens aan: tot tweemaal toe dreigde de premier met aftreden als er geen economische, maar alleen politieke integratie zou komen.'⁸³ Blankenstein zegt het volgende over de sectorgewijze aanpak van Beyen: 'Het plan Beyen, ofschoon het in zijn huidige vorm op het eerste gezicht de indruk wekt alsof het zich richt op een probleem der tarieven, is in werkelijkheid niet anders dan een voorstel voor economische integratie van "klein Europa", doch niet sectorgewijs, maar over het gehele veld van de nationale productie der zes landen.'⁸⁴

De ministers Kernkamp, Staf en Beel stonden aarzelend tegenover het ontwerp verdrag van Beyen, wat blijkt uit het volgende citaat: 'Spreker staat tegenover het ontwerp verdrag nogal aarzelend, niet omdat hij afwijzend staat tegenover de Europese samenwerking, doch een klein land als Nederland zal hierbij zeer voorzichtig moeten zijn.'⁸⁵ Minister Beel stipt tijdens de Ministerraad aan dat een economische gemeenschap tot kostenverhoging zal leiden. 'De Minister-President acht een aanzienlijke stijging van de kosten zeer bezwaarlijk, enerzijds voor de grote groepen met bescheiden inkomens, (...) anderzijds wegens schade aan onze concurrentiepositie op de buitenlandse markt.'⁸⁶ 'Minister De Bruijn kan zich de bezwaren van de Minister-President wel voorstellen, maar is toch geneigd het eens te zijn met de Ministers Beyen en Mansholt. Een standpunt van afwachten zal wellicht zowel internationaal als in ons land politiek niet houdbaar zijn.' 'De Minister-President merkt naar aanleiding van een vraag van Minister De Bruijn op, dat hij in het openbaar zich niet anders zal uiten dan in de Ministerraad als Regeringsstandpunt wordt vastgesteld. Wel heeft spreker zich eerder in de Commissie van Buitenlandse Zaken in meer kritische zin uitgelaten. Spreker kan accoord gaan met wat Minister Beyen voorstelt inzake de economische integratie, maar hij is er zeker van, dat de andere landen dit niet willen en dan is hij bezorgd,

⁸¹ NA, toegang 2.06.107.01, bestandsdeel 579 (Ministerie van Economische Zaken. Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse economische Betrekkingen 1945-1965. Beoordeling van voorstellen en een rapport van de Commissie Beyen over de invoering en gevolgen van een Europese tariefgemeenschap).

⁸² M.H.J.C. Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken* (Amsterdam 2005) 34.

⁸³ J.W. Brouwer, *Architect van de Europese Gemeenschap?*, 9-10.

⁸⁴ NA, toegang 2.06.107.01, bestandsdeel 579 (Ministerie van Economische Zaken. Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse economische Betrekkingen 1945-1965).

⁸⁵ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁸⁶ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

dat een ingewikkelde institutionele constructie tot stand wordt gebracht zonder wezenlijke waarde voor ons land. Voor dat geval wil spreker zijn vrijheid van handelen behouden door zonnodig uit de Regering te treden.’⁸⁷

Bij het Nederlandse standpunt over politiek of economisch integratie wordt altijd rekening gehouden welk nationaal belang erbij gediend kan worden. Uit onderstaande parafrasering van Dhr. H. van Blankenstein blijkt dat het Nederlands nationaal belang tijdens de onderhandelingen nooit uit het zicht is geweest. ‘De tweede vraag, die onder het oog moet worden gezien is, in hoeverre de drie plannen stroken met het nationaal Nederlands belang en het belang van de Benelux, dat men in deze tariefzaken nooit uit het oog mag verliezen.’⁸⁸

De volgende personen nemen een meer positieve houding aan ten opzichte van de plannen van Beyen. Meneer Zijlstra denkt als volgt over economische integratie: ‘Integratie is absoluut nodig om onze ingezonken, onze verbrokkelde Europese welvaart zoveel mogelijk te herstellen. Dit wil niet zeggen, dat het gemakkelijk is.’⁸⁹ Verderop stelt hij dat initiatieven van politieke integratie met het initiatief tot een douane-unie samenhangt. Directoraat-generaal van de B.E.B, J. Linthorst Homan, is ook van mening dat economische en politieke integratie aan elkaar verbonden zijn. Hij concludeerde namelijk in een rapport het volgende: ‘Dientengevolge is de opvatting, dat economische integratie aan politieke integratie vooraf zou moeten gaan, een contradictio in terminis. Eerder zou het omgekeerde gelden, zodat politieke integratie voorwaarde is voor economische integratie, waarbij de politieke integratie echter voor alles gericht moet zijn op het economische doel van een optimale Europese arbeidsverdeling. Integratie zou blijkens bovenstaande analyse slechts kunnen slagen bij een zeer ruime overdracht der politieke bevoegdheden.’⁹⁰ Mansholt is een van de weinigen die de plannen van Beyen volledig steunt. Volgens hem gaat de economische integratie, die in het Schumanplan nog beperkt was tot één sector, hem niet ver genoeg. ‘Het welbegrepen Nederlands belang ging hier volgens hem hand in hand met het politieke en economische belang van een groeiende Europese Gemeenschap.’⁹¹

⁸⁷ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁸⁸ NA, toegang 2.06.107.01, bestandsdeel 579 (Ministerie van Economische Zaken. Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse economische Betrekkingen 1945-1965).

⁸⁹ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 29 april 1953).

⁹⁰ NA, toegang 2.06.107.01, bestandsdeel 579 (Ministerie van Economische Zaken. Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse economische Betrekkingen 1945-1965).

⁹¹ Johan van Merrienboer, *Mansholt. Een biografie* (Molenhoek 2006) 218-219.

Deelconclusie

Er kan geconcludeerd worden dat de Nederlandse regering in de begin jaren vijftig meer een voorstander was voor een economische dan een politieke gemeenschap. Haar leus was dan ook: "Geen politieke integratie zonder economische integratie". Plannen voor politieke samenwerking gingen veel te ver in het opzicht van de regering. Vooral minister-president Drees was van mening dat een Europese Politieke Gemeenschap zou leiden tot een verbinding met instabiele landen die sterke communistische bewegingen hadden. Nederland zou daarom beter af zijn met alleen economische samenwerking. Uitbreiding van de economische samenwerking, zoals Beyen dat voorstelde, kon overwogen worden omdat handel in het belang van Nederland zou zijn.

Uit het archiefonderzoek blijkt verder dat een aantal ministers een voorzichtige houding aannam met betrekking tot de plannen van Beyen. De minister-president had twijfels over de hoge kosten die zouden volgen uit een tariefgemeenschap. Ook is hij van mening dat een klein-Europa, zoals Beyen voorstelde, een samenspel van de grote landen zou worden en hierdoor de belangen van Nederland niet gewaarborgd zouden blijven. Hellema zegt dat 'van een zeer afwijzende houding schoof Nederland steeds meer op naar een positieve waardering. (...) Tot aan Beyens ambtsaanvaarding, in september 1952, had de Nederlandse regering zich terughoudend opgesteld ten aanzien van de plannen voor een Politieke Gemeenschap. Onder Beyens leiding werd dat standpunt, ondanks de tegenwerpingen van verschillende ambtenaren van Buitenlandse Zaken, gewijzigd.'⁹² Ondanks de tegenstand en aarzeling van een aantal ministers, kon Beyen hen toch overtuigen van het nut van een douane-unie. Om met een citaat van Rutten het hoofdstuk te eindigen: 'Met een terugblik van vijftig jaar kan worden vastgesteld dat de Conferentie van Messina inderdaad de historische gebeurtenis is geweest die wij hoopten dat zij zou worden. Weinigen waren zich daarvan op dat ogenblik bewust; (...), maar wij konden zelfs niet vermoeden dat dit zou leiden tot de eenwording van heel Europa.'⁹³

⁹² Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*. (Utrecht 2006) 182-183.

⁹³ M.H.J.C. Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken*, 43.

Hoofdstuk 5

Euro-enthousiaste en eurosceptische politieke partijen tijdens het grondwetreferendum van 2005

Ondanks een aantal kritische geluiden over het Europese integratieproces is de Nederlandse regering door de jaren heen over het algemeen positief gestemd en eensgezind geweest. De houding kan volgens het verslag van het CPB uit 2008 het best omschreven worden als 'eensgezind welwillend, maar toch pragmatisch'. Het is altijd in het Nederlandse belang geweest om de banden aan te halen met andere Europese lidstaten omwille van de economische groei. Dit is ook wel logisch, omdat Nederland van nature een handelsnatie is en daarbij afhankelijk van een goede relatie met de burens, zoals wordt geconstateerd uit het onderzoek van het Centraal Plan Bureau. Het ideale scenario voor Nederland zou een economische en monetaire unie zijn langs supranationale lijnen.⁹⁴ Sinds de Europese Gemeenschap zich verder begon uit te breiden is Nederland een groot voorstander geworden van supranationalisme. Deze stilzwijgende consensus in de regeringsformatie sloeg om in de jaren negentig, toen er steeds meer politici en politieke partijen opkwamen met een meer negatieve houding ten opzichte van het Europese integratieproces.⁹⁵ VVD leider Frits Bolkestein was een van de eerste prominente figuren die openlijk kritiek begon te uiten over Europa in de jaren negentig.⁹⁶ Niet alleen de VVD maar ook andere partijen kregen in die periode, zo rond 2002, een meer eurokritische discours volgens Harmsen. De kritiek die bepaalde partijen uitten, had te maken met het feit dat Nederland steeds meer moest betalen aan de EU, en daarvoor in de plaats steeds minder geld ging ontvangen. Nederland werd van een netto ontvanger een "netto-contributer".⁹⁷ Deze toenemende kritiek kwam tot uiting tijdens het referendum voor de Europese grondwet op 1 juni 2005. De Nederlandse bevolking stemde met een overgrote meerderheid *Nee* tegen de Europese grondwet. De regering was totaal verbijsterd en had dit niet zien aankomen. Vooral het feit dat de Tweede Kamer met 85% vóór de Europese grondwet stemde, bleek niet in overeenstemming te zijn met het standpunt van de bevolking. 'Met de afwijzing van de Europese grondwet in het referendum op 1 juni 2005 bleek evenwel dat de opvattingen in het parlement en die in het electoraat sterk uiteenliepen.'⁹⁸ Slechts 38% van de bevolking stemde *Ja*. Het referendum van 2005 was niet bindend, maar werd alleen gebruikt als advies aan de volksvertegenwoordigers. Door het overgrote nee-kamp besloot de regering het

⁹⁴ Centraal Plan Bureau en Sociaal Cultureel Planbureau, *Europese burens. Europees nabuurschapbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie* (Den Haag 2008) 37-38.

⁹⁵ Centraal Plan Bureau en Sociaal Cultureel Planbureau, *Europese burens*, 39.

⁹⁶ Robert Harmsen 'Euroscepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent', in: *European Studies. An interdisciplinary series in European culture, history and politics*. 20 (2004) 103.

⁹⁷ *Idem*, 100.

⁹⁸ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009) 11.

advies van de bevolking uiteindelijk in acht te nemen en werd de Europese grondwet niet aanvaard.

In 1952 werd er ook een referendum gehouden over het Europese integratieproces. In de ministerraad werd destijds gediscussieerd om een referendum te houden met betrekking tot de wenselijkheid van de Europese integratie. De minister-president was het niet eens met dit referendum, omdat het volgens hem onpraktisch zou zijn. Een referendum 'waarbij wel wordt gevraagd of men voorstander is van de Europese integratie, doch niet naar de wijze waarop deze moet worden ingericht. Minister Zijlstra is van oordeel, dat een van de voorwaarden voor succes bij de pogingen tot integratie is, dat deze voldoende weerklank in de publieke opinie vindt.'⁹⁹ Het referendum ging toch door, waardoor de kiezers op 17 december 1952 in Delft en Bolsward naar de stembus mochten. De keuze viel op deze twee plaatsen omdat de lokale stembusresultaten vrij getrouw de landelijke verkiezingsuitslag spiegelde. Stemgerechtigden konden de volgende vraag met een ja of nee beantwoorden. "Meent u, dat de Europese volkeren bepaalde gemeenschappelijke belangen voortaan gezamenlijk dienen te behartigen, en wenst u daartoe: voor een VERENIGD EUROPA onder een EUROPESE OVERHEID en met een DEMOCRATISCHE VERTEGENWOORDIGING te omschrijven in een EUROPESE GRONDWET?" Zowel in Bolsward als Delft kreeg het 'ja' een overweldigende meerderheid. Bijna driekwart van de stemgerechtigden uit Delft en ruim 88 procent uit Bolsward was op komen dagen. Ook vrijwel alle politieke partijen riepen op tot een 'ja', de enige tegenstanders bevonden zich uiterst links en rechts van het politieke bestel.¹⁰⁰ Zowel de opkomst als de uitslag van het referendum in 1952 toonde een zeer positieve houding voor de Europese eenwording. Deze positieve houding is in vijftig jaar tijd veranderd naar een uitgesproken *nee* tijdens het grondwetreferendum van 2005.

Voerman concludeert dat de opvattingen binnen het parlement over de Europese grondwet een bekend patroon vertoonde. 'CDA, D66 en VVD, die de regering vormden, namen evenals de oppositiepartijen PvdA en GroenLinks een positieve, zij het niet kritiekloos standpunt in.'¹⁰¹ Deze partijen vonden de grondwet een stap in de goede richting, naar een democratische Unie. De eurosceptische partijen hadden in 2005 23 Kamerzetels, wat betekent dat de meerderheid euro-enthousiast was.¹⁰² De ChristenUnie, de SGP, de LPF en de SP zagen het volgens Voerman anders: 'De grondwet ging hen te ver de kant uit van een federaal Europese staat.'¹⁰³ De SP was van mening dat de nationale parlementen meer zeggenschap over het Europees beleid moesten krijgen. De grondwet is volgens deze partij een stap in de richting van een ondemocratisch en bureaucratisch Europese 'superstaat'.¹⁰⁴ Harmsen zegt het volgende over deze partij: 'The Party has consistently campaigned against the further transfer of powers to what its leader, Jan Marijnissen,

⁹⁹ NA, toegang 2.02.05.02, bestandsdeel 689.6 (Ministerraad notulen 11 november 1952).

¹⁰⁰ Grondwet Europa. Van Europese verdragen naar een Europese grondwet.

<http://www.grondweteuropa.nl>

¹⁰¹ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa*. 107.

¹⁰² Vollaard, H. en Penders, J., *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007) 162.

¹⁰³ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen*, 108.

¹⁰⁴ Idem, 111.

has termed “untransparent, fraudulent, bureaucratic Brussels”.¹⁰⁵ De LPF was nog harder in haar oordeel. Volgens hen moet heel het Europees Parlement verdwijnen en alleen economische samenwerking tussen soevereine staten behouden blijven. De ChristenUnie en de SGP zijn tegen eenwording, centralisatie en de ‘staatsallures’ van Europa. Deze partijen zijn beide tegen de Europese grondwet omdat de humanistische traditie hierin centraal staat en niet de van nature joods-christelijke traditie. Ondanks de opgekomen eurosceptische politieke partijen en kritiek die geuit is over de Europese grondwet is Nederland volgens De Beus een Europees gezind land. ‘Nederland is en blijft een Europees gezinde lidstaat. De meeste Nederlanders geven als hun mening te kennen dat ze het lidmaatschap van de EU een goede zaak vinden, dat Nederland per saldo beter af is bij eenwording en de overdracht van soevereiniteit en bevoegdheden, en dat bepaalde nieuwe initiatieven welkom zijn: Europese terreurbestrijding, milieubescherming, defensie, beheer van migratiestromen. Een uittreding uit de unie is nog altijd onvoorstelbaar in de politiek en in de samenleving; zij wordt ook door geen enkele eurosceptische politieke partij geëist.’¹⁰⁶ Hieronder zullen de standpunten van de verschillende politieke partijen aan bod komen met betrekking tot uitbreiding of verdieping van het Europese integratieproces. Er zal een nadruk liggen op het verschil tussen pro-Europese partijen en eurosceptische partijen. In hoofdstuk zeven zal er gerefereerd worden naar dit hoofdstuk wanneer er een vergelijking wordt getrokken met de begin jaren vijftig.

§ 5.1

Standpunt van de politieke partijen met betrekking tot de grondwet en verbreding van de Europese Unie

Hieronder zal besproken worden hoe de verschillende politieke partijen dachten over uitbreiding van de EU, de Europese grondwet en de Europese Unie in het algemeen. De standpunten van de politieke partijen zijn grotendeels onttrokken uit het onderzoek van Vollaard en Penders, die hun gegevens grotendeels hebben gehaald uit de verkiezingsprogramma’s van 2006.

Voor het CDA is de Europese Unie van groot belang voor de vrede en welvaart in Europa en daarbuiten. Door gezamenlijk optreden op internationale terreinen als veiligheid, terrorisme en milieu kunnen deze problemen makkelijker aangepakt worden. Er is de noodzaak van het overdragen van de Nederlandse bevoegdheid naar de Europese Unie om transnationale vraagstukken op te lossen. Voor het CDA is de grondwet noodzakelijk omdat gemeenschappelijke besluitvorming Europa in de goede richting zal leiden. Er is volgens hen wel een grens aan uitbreiding. De

¹⁰⁵ Robert Harmsen ‘Euro-scepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent’ (2004) 121.

¹⁰⁶ J. de Beus en J. Mak, *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009) 42.

lidstaten moeten gemeenschappelijke waarden delen om de christelijke wortels van de Europese Unie te blijven herinneren. Volgens het CDA kan Turkije toetreden tot de Europese Unie als ze aan de criteria voldoet waaraan Roemenië en Bulgarije ook hebben moeten voldoen. De Europese Unie moet een sterke vereniging worden en als gelijkwaardige partners van de Verenigde Staten vredesprocessen in andere landen bevorderen. Een Europese Unie mét Turkije zal volgens hen een grotere economische interne markt geven.¹⁰⁷

De VVD is van mening dat de kern van de Europese Unie een gemeenschappelijke markt zonder binnengrenzen en met minder regels is. Elk land moet zich houden aan het terugdringen van overheidsfinanciering, het Stabiliteitspact en alle lidstaten moeten een volledig mogelijk neoliberale hervormingsbeleid uitvoeren. Zij vinden ook dat het gemeenschappelijk monetair-, buitenlands-, asiel- en immigratiebeleid niet ten koste moet gaan van samenwerking met de Verenigde Staten. In het verkiezingsprogramma van 2006 wordt met geen woord gerept over het referendum voor de Europese grondwet.¹⁰⁸

De D66 was tijdens het referendum een erg euro-enthousiaste partij. Ze zijn positief gestemd over de Europese Unie die volgens hen op weg is naar een sociaal en solidair Europa met een sterke economie en burgers die daarin echte invloed kunnen uitoefenen. De D66 steunt de uitbreiding van Europa met Turkije, omdat ze van mening zijn dat Europa met elk ander Europees land zou moeten uitbreiden, behalve dan met Rusland. De verschillende culturen die er in Europa bestaan, is volgens de D66 een pluspunt. 'Een ver en open Europa is de beste garantie voor vrede, stabiliteit en voorspoed voor alle Europese burgers.'¹⁰⁹

Ook de PvdA is voorstander van uitbreiding met Turkije, op voorwaarde dat ze voldoet aan de voorwaarden voor een democratische rechtstaat. De PvdA is een partij die staat voor een sterk en sociaal Europa. Een verenigd Europa moet de verantwoordelijkheid nemen voor de interne solidariteit met arme landen en niet blindvaren op de Verenigde Staten. De Europese Unie is volgens hen 'een identiteit gebaseerd op democratie, vrede en stabiliteit.'¹¹⁰

De Socialistische Partij vindt dat Europese samenwerking van groot belang is om conflicten te voorkomen, maar men moet wel kritisch blijven. Ze hebben kritiek op de grondwet omdat het 'Verdrag dat Nederland en Europa sociaal, veilig noch democratisch maakt.' Over de uitbreiding van Europa met Turkije doet de SP geen concrete uitspraken. Volgens hen moet uitbreiding geregeld worden in een referendum voor de burgers.¹¹¹

Uit de hierboven behandelde standpunten is gebleken dat de Nederlandse regering over het algemeen toestemt met de toetreding van Turkije tot de Europese Unie, mits het aan de toetredingsvoorwaarde voldoet. De partijen VVD en SP die over het algemeen negatiever staan tegenover de Europese Unie, doen geen concrete uitspraken over toetreding van Turkije in hun verkiezingsprogramma. Dit is in

¹⁰⁷ Vollaard, H. en Penders, J., *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007) 163-165.

¹⁰⁸ Idem, 166-167.

¹⁰⁹ Idem, 167.

¹¹⁰ Vollaard, H. en Penders, J., *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007) 168-169.

¹¹¹ Idem, 171.

tegenstelling tot de bevinding van Hellema, die het volgende stelt. 'De Nederlandse regering begon zich in deze jaren steeds stuurser op te stellen ten aanzien van de voorgenomen uitbreiding van de Europese Unie. (...) Het was vooral de VVD die ervoor pleitte dat Nederland de uitbreiding van de EU zou moeten tegenhouden als niet eerst duidelijkheid was ontstaan over een hervorming van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. (...) Ook in de Tweede Kamer klonk steeds meer weerzin tegen de voorgenomen uitbreiding. In het buitenland wekte de Nederlandse opstelling verbazing en ergernis op. Nederland was toch een van de *founding fathers* van de EEG geweest?' ¹¹² 'De Nederlandse regering bleef zich tijdens de kabinetten-Balkenende (...) kritisch opstellen tegenover de uitbreiding van de Europese Unie met tien nieuwe Midden- en Oost-Europese leden.' ¹¹³ Ook de Beus stelt hetzelfde over het standpunt van de Nederlandse regering ten opzichte van uitbreiding met Oost-Europese landen. 'Wie echter een beeld probeert te krijgen van de recente beleving van het EU-lidmaatschap van Nederland, kan niet anders dan vaststellen dat er een kentering gaande is. De kabinetten onder leiding van Kok (1994-2002) en Balkenende (sinds 2002) maakten zich zorgen over een mogelijk negatieve invloed van de toetreding van lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa op de machtspositie en voorspoed van Nederland.' ¹¹⁴

¹¹² Hellema, D., *Buitenlandse politiek van Nederland*. (Utrecht 2006) 395-396

¹¹³ Idem, 396.

¹¹⁴ J. de Beus en J. Mak, *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009) 37.

Hoofdstuk 6

Conclusies van het historisch onderzoek

De vraag die centraal heeft gestaan tijdens het onderzoek: *In hoeverre was er sprake van eurosceptis in de Nederlandse regeringsorganisatie ten tijde van de onderhandelingen over het Plan-Beyen?*, zal in dit hoofdstuk beantwoord worden. Daarbij zal ook worden ingegaan op de conclusies van de deelvragen. Hoe stond de Nederlandse regering tegenover verdieping en uitbreiding van Europa. Was zij voorstander van een groot of een klein Europa? En wat was haar mening ten opzichte van het aanvaarden van een intergouvernementele of een supranationale koers? Ook de keuze voor politieke of economische samenwerking is in het onderzoek aan bod gekomen.

Het plan dat minister Beyen ontwikkelde in 1952 moest meer economische samenwerking tot stand brengen tussen de landen die al lid waren van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Het plan hield in dat er geleidelijk een douanegemeenschap tot stand zou komen. De ideeën van Beyen waren erg controversieel in zijn tijd en konden niet gelijk op directe steun rekenen van de regering. Het waren vooral premier Drees, Lieftinck en Stikker die erg sceptisch waren over verdere economische en politieke integratie van Europa. Alleen Mansholt gaf zijn openlijke steun aan de plannen van Beyen.

De Nederlandse regering nam tegenover de politieke integratie een uiterst gereserveerde houding aan. Voor het kabinet was eigenlijk alleen economische integratie de moeite van het overwegen waard. De leus van de regering in die periode was dan ook "Geen politieke integratie zonder economische integratie."

Dat de Nederlandse regeringsformatie meer een voorstander was van economische samenwerking heeft te maken met het feit dat handelspolitiek de ruggengraat is geweest van de Nederlandse buitenlandse politiek. Beyen was het hier totaal niet mee eens. Politieke en economische integratie moesten volgens hem hand in hand gaan. Een aantal kabinetsleden maakten het Beyen erg moeilijk door kritiek te uiten op zijn voorgenomen plannen. Uiteindelijk kreeg Beyen toch altijd het groene licht van de premier.

Een ander punt waar Drees en Beyen het niet met elkaar over eens waren, ging om de uitbreiding en verdieping van Europa. Beyen was namelijk voorstander van een zo klein mogelijk Europees samenwerkingsverband. Minister-president Drees vond samenwerking met de zes landen te klein, omdat de kans dan groot zou zijn dat het een samenspel tussen de grote landen zou worden.

Beyen was verder een groot voorstander van een supranationale koers. Dit in tegenstelling tot de Nederlandse regering, die over het algemeen van mening was dat er een intergouvernementele koers moest worden aangehouden. Als relatief klein land tussen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland, zou Nederland bij intergouvernementele besluitvorming in een sterkere positie staan. Drees wilde geen verdieping van Europa en de samenwerking gewoon behouden bij de intergouvernementele koers die al eerder was ingeslagen.

Er waren een aantal redenen voor de terughoudendheid van Drees. Ten eerste deed het Verenigd Koninkrijk, de belangrijkste handelspartner niet mee. Nederland had al langere tijd een pro-atlantische houding als het ging om de buitenlandse politiek. Drees wilde deze samenwerking niet voor het hoofd stoten door zich volledig op Europa te storten. Verder vond Drees het Europa van de Zes te klein. Dit omdat het uit politiek onstabiele landen bestond. Ten derde was Drees er bang voor dat de grote landen het voor het zeggen zouden krijgen. Ondanks deze tegenstand en het willen behouden van de al ingeslagen intergouvernementele koers, heeft Beyen toch het accent op supranationaliteit weten te leggen. Dit heeft lange tijd de Nederlandse Europa-politiek bepaald, ook toen hijzelf al lang van het politieke toneel verdwenen was. Al met al kan gesteld worden dat de Nederlandse regering in overgrote meerderheid stond voor verdere integratie en de Europese eenwording. Ondanks deze bevinding heeft Beyen toch grote moeite gehad om het kabinet van zijn ideeën te overtuigen. Dit kwam voornamelijk door de meer terughoudende instelling van minister-president Drees en een aantal andere politici.

Ondanks de tegenspraak die Drees uitte, stemde hij uiteindelijk toch toe met de plannen van Beyen. Beyen had geluk dat in zijn tijd de minister-president geen directe rol had in de buitenlandse politiek. De mening van Drees was wel belangrijk, maar Beyen was degene die het pleit meestal beslechtte.¹¹⁵

Uit het historisch onderzoek kan verder geconcludeerd worden dat een aantal prominente personen een uitgesproken negatieve mening ten opzichte van het integratieproces hadden. Maar deze tegenstand beperkte zich vooral tot de flanken van het politieke bestel. Over het algemeen was de tendens in de Nederlandse regering pro-Europees.

Dat er in de jaren vijftig van echte eurosceptisisme gesproken kan worden, is naar mijn mening niet juist. Het scepticisme van de afgelopen jaren is moeilijk te vergelijken met dat van de jaren vijftig. Van Baalen en Brouwer zijn de enige auteurs die het woord eurosceptisch gebruiken, wanneer zij de houding van Drees beschrijven ten opzichte van het integratieproces. Ook Brouwer en van der Heiden geven in hun biografie van Drees aan dat de premier sceptisch was over Europa. 'Drees was niet tegen Europese integratie, maar sceptisch was hij zeker wel; sceptisch vooral over alle prachtige plannen van die tijd, over politieke en zelfs militaire samenwerking.'¹¹⁶ Van echte eurosceptisisme, zoals we dat hedendaags kennen, was in de jaren vijftig geen sprake. Maar dat er tegengeluiden te horen waren, is zeker van toepassing. Drees trapt af en toe op de rem om de pro-atlantische samenwerking geen schade te berokkenen. Ook het feit dat de premier een meer terughoudende rol had in het Europees beleid, heeft er voor gezorgd dat Beyen zijn plannen toch kon verwezenlijken. Tot in zekere mate kan er gesproken worden van eurosceptisisme in de regeringsformatie tijdens de onderhandelingen over het Plan-Beyen, alhoewel dit naar mijn mening meer als tegengeluiden aangeduid moet worden.

¹¹⁵ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976*, 394.

¹¹⁶ Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.) *Drees. Minister-president 1948-1958* (Den Haag 2005) 78.

Hoofdstuk 7

Relevantie voor het huidige debat over eurosceptis

In de inleiding werden een aantal auteurs tegenover elkaar geplaatst. Harryvan was van mening dat er naast de euforische stemming die er heerste in de jaren vijftig ook tegengeluiden te horen waren. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken was volgens hem zeer terughoudend, vaak zelfs afkeurend ten opzichte van de initiatieven voor politieke samenwerking en integratie in Europa. Harmsen is het niet met deze stelling eens en stelt dat Nederland door de jaren heen juist altijd een voorstander is geweest van het Europese integratieproces. Pas de afgelopen jaren is er volgens Harmsen een groter wordende kritische toon te bespeuren in Nederland ten opzichte van het Europese integratieproces. Eurosceptis is volgens hem een nieuw fenomeen, opgekomen rond 2002. Ook Versteegh en De Beus stellen dat de waardering voor de Europese Unie de laatste jaren sterk is afgenomen.

Deze tegengestelde beweringen van de verschillende auteurs zullen hieronder tegen elkaar afgewogen worden, daarbij gebruik makend van de vraag: *Is de eurosceptis in Nederland toegenomen ten opzichte van de jaren vijftig, toen het integratieproces net van de grond kwam of is er sindsdien weinig of geen verandering opgetreden?*

Dat er een aantal politici in de Nederlandse regering een negatieve houding aannamen als het ging om verdere Europese samenwerking is wel uit het onderzoek gebleken. Ook het feit dat de Nederlandse regering economische integratie prefereerde boven politieke integratie klopt uit de bevindingen van het onderzoek. Harryvan heeft op deze punten gelijk. Daarbij moet wel gesteld worden dat hoewel Harryvan aangeeft dat de regeringsformatie vaak afkeurend stond tegenover een aantal initiatieven, de consensus over het algemeen toch pro-Europees was.

De stelling van Harmsen, dat eurosceptis een nieuw fenomeen is in de Nederlandse regering, is niet helemaal juist. Uit het onderzoek is gebleken dat er wel degelijk een negatieve, eurosceptische houding te bemerken was in de jaren vijftig. Door de publieke opinie, die hedendaags veel belangrijker is geworden door de groeiende media, is de uitgesproken eurosceptische houding van politici sterk toegenomen. Hierdoor lijkt het alsof eurosceptis de laatste jaren is toegenomen of zoals Harmsen beweert, een nieuw fenomeen is.

De algemene aanname, dat eurosceptis een nieuw fenomeen is, kan hierdoor verworpen worden. Er kan namelijk gesteld worden dat er door de jaren heen altijd al tegengeluiden te horen waren in de Nederlandse regeringsformatie als het gaat om Europese eenwording. In de jaren vijftig als wel in het jaar 2005 waren er politici met een uitgesproken negatieve mening ten opzichte van het Europese integratieproces. Er kan dus geconcludeerd worden dat er weinig verandering is opgetreden in de regeringsformatie in de afgelopen vijftig jaar met betrekking tot eurosceptische geluiden.

Bibliografie

- Baalen, C. van en J. Ramakers, *Het kabinet Drees III 1952-1956* (Zeist 2001).
- Beus, J. de en J. Mak, *De kwestie Europa, hoe de EU doordringt tot de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009).
- Beyen, J.W., *Het spel en de knikkers. Een kroniek van vijftig jaar* (Rotterdam 1968).
- Bloemen, E.S.A. (red.), *Het Benelux-effect: België, Nederland en Luxemburg en de Europese integratie, 1945-1957* (Amsterdam 1992).
- Brouwer, J.W., 'Architect van de Europese Gemeenschap?: Johan Willem Beyen (1952-1956)' (<http://www.mfa.nl/contents/pages/1219/beyen.pdf>).
- Brouwer, J.W. en P. van der Heiden (red.), *Drees. Minister-president 1948-1958* (Den Haag 2005).
- Centraal Plan Bureau en Sociaal Cultureel Planbureau, *Europese burenen. Europees nabuurschapbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie* (Den Haag 2008).
- Cuperus, R., 'Hoe diep steekt eurosceptis?', in: *Internationale spectator*, jaargang 60 nr. 12 (dec. 2006) review van Vollaard en Boer, eurosceptis in Nederland.
- Griffiths, R.T., and Alan S. Milward, 'The Beyen plan and the European political community', in: EUI working paper no. 85/199 (Italy 1985).
- Griffiths, R.T. *The Netherlands and the integration of Europe 1945-1957* (Amsterdam 1990).
- Harmsen, R., 'Euroscepticism in the Netherlands. Stirrings of dissent', in: *European Studies. An interdisciplinary series in European culture, history and politics*. 20 (2004) 99-126.
- Harryvan, A.G., van der Harst en van Voorst (red.), *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001).
- Harryvan, A.G., *In pursuit of influence. Aspects of the Netherlands' European policy during the formative years of the European Economic Community, 1952-1973* (diss. EUI, Florence 2007)
- Harryvan, A.G., *In pursuit of influence. The Netherlands' European policy during the formative years of the European Union, 1952-1973* (Brussels 2009).

- Hellema, D., *Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht 2006).
- Hommes, P.M., *Nederland en de Europese eenwording* (Den Haag 1980).
- Hylarides, P. C., 'The Netherlands: from euroscepticism to euphoria', in: *Contemporary review*, Volume: 279, Issue: 1629 (October 2001) 225-231.
- Labohm, H.H.J., *De waterdragers van het Nederlandse Europabeleid. Terugblik op 40 jaar DGES* (Meppel 1997).
- Merriënboer, J. van, *Mansholt. Een biografie* (Molenhoek 2006).
- Pelkmans, J., M. Sie Dhian Ho en B. Limonard (red.) *Nederland en de Europese grondwet* (Amsterdam 2003).
- Pijpers, A., *Europese politiek in Nederlands vaarwater* (2005).
- Rutten, M.H.J.C., *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken. Herinneringen van een diplomaat* (Amsterdam 2005).
- Salzmann, W.H., *Herstel, wederopbouw en Europese samenwerking. D.P. Spierenburg en de buitenlandse economische betrekkingen van Nederland 1945-1952* (Leiden 1999).
- Scheepers, P. and Lubbers, 'Political versus Instrumental Euro-scepticism: Mapping Scepticism in European Countries and Regions', in: *European Union politics*, Volume: 6, Issue: 2 (June 2005) 223-242.
- Schendelen van, M.P.C.M., *Gelijkhebben of winnen? Nederlandse belangenbehartiging in de Europese Unie* (Amsterdam 1995).
- Schijndel van, A.H.J.W., *Het Europese wiel. Opstellen over Nederland en Europa* (Assen 1999).
- Trachtenberg, M., *The craft of international history. A guide to method* (New Jersey 2006).
- Versteegh, K., 'Tut tut, hoh ho. De wortels van de vaderlandse afkeer van de EU', in: NRC, recensie Hans Vollaard en Bartho Boer (red.): *Euroscopsis in Nederland* (2005).
- Voerman, G. en van de Walle, N. *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Groningen 2009).
- Vollaard, H. en Boer, B. (red.), *Euroscopsis in Nederland* (Uitgeverij Lemma 2005).

Vollaard, H. en Penders, J., *De spankracht van de Europese Unie. Gaan democratie en uitbreiding samen?* (Lemma 2007).

Weenink, W.H., *Bankier van de wereld. Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Prometheus Amsterdam/NRC Handelsblad Rotterdam 2005).

Wijnen, H.A. van, *Willem Drees: Democraat* (Weesp 1984)